

Paulina Wójcikowska-Wantuch

Nieświęty święty archimandryta Tichon. Autobiograficzny i hagiograficzny charakter zbioru opowiadań Tichona Szewkunowa pt. *Nieświęci Święci i inne opowiadania*

W 2014 roku tuż po aneksji Krymu przez Rosję w czasopiśmie „Do Rzeczy” Andrzej Horubała opublikował recenzję zbioru opowiadań archimandryty Tichona Szewkunowa *Nieświęci święci i inne opowiadania*. Ten rosyjski bestseller, który doczekał się w Rosji 24 wydań i 4 milionów sprzedanych egzemplarzy¹, w Polsce ukazał się nakładem wydawnictwa Bratczyk w tłumaczeniu Krzysztofa Tura². W tekście wspomnianej recenzji, zatytułowanej *Nieświęte propozycje*, Horubała stwierdza, że w obliczu aktualnych wydarzeń w Ukrainie nie jest w stanie zdobyć się na „naiwną” lekturę opowiadań, po czym poddaje dzieło ojca Tichona Szewkunowa ostrej krytyce, zarzucając prawosławnemu biskupowi m.in. imperialną świadomość, „rabski” stosunek do władzy, nienawiść do ekumenizmu oraz do ukraińskiej niezależności. Ostatecznie Horubała konstatuje, że: „[...] na naszych oczach Tichon konstruuje podwaliny postsowieckiej duchowości skierowanej do sierot po komunizmie”³. Tymczasem opinia dziennikarza stoi w sprzeczności do słów przyjaciela, od którego Horubała miał otrzymać książkę. Jak możemy przeczytać w recenzji, ów znajomy, prowadzący głębokie życie religijne, polecał utwór jako „prawdziwy duchowy skarb”⁴ i nie jest w swojej ocenie odosobniony. W przedmowie do polskiego wydania dr Magdalena Sławińska pisze:

¹ Informacja o liczbie sprzedanych egzemplarzy widnieje na okładce dwudziestego czwartego wydania książki. Митрополит Тихон (Шевкунов), *Несвятые святые и другие рассказы*, Вольный странник, Москва 2023, s. 640. Książka znalazła się w finale nagrody Большая Книга za 2012 rok i zwyciężyła w głosowaniu czytelników.

² W dniach 9–14 stycznia 2014 roku na zaproszenie hajnowskiego wydawnictwa Bratczyk, Tichon Szewkunow przebywał w Polsce. Spotkał się z wiernymi prawosławnymi, czytelnikami i studentami m.in. w Krakowie i Warszawie. W Krakowie złożył wizytę w parafii prawosławnej, odbył spotkanie z katolickimi duchownymi – biskupem i kardynałem, gościł również na Uniwersytecie Jagiellońskim. Patrz. A. Radziukiewicz, *Nieświęty święty*, „Przegląd Prawosławny” 2014, nr 2 (344), s. 11–13.

³ A. Horubała, *Nieświęte propozycje*, „Do Rzeczy” 2014, nr 18 (66), s. 62.

⁴ Tamże, s. 61.

Macie państwo przed sobą książkę niezwykłą [...] Jej niezwykłość wyraża się tym, że archimandryta Tichon portretując życie monastyczne, przenosi nas do Związku Radzieckiego i otwiera przed nami bramy jedyne go klasztoru, który nie został przez władze zamknięty i zachował nieprzerwaną tradycję życia mniszego oraz ciągłość posługi starców – monasteru w Pieczorach Pskowskich. Przenosi tam czytelnika po to, żeby ukazać mu świętość zwykłych ludzi⁵.

Entuzjastycznie o lekturze opowiadań wyraża się także w recenzji Maria Akida na portalu Na ostrzu książki: „To co przeżyłam, bo innego słowa nie mogę użyć, wzbudziło we mnie tęsknotę za prostotą postępowania, myślenia i odczuwania, których nijak nie można wprowadzić, żyjąc w społeczeństwie”⁶. Zaprezentowane skrajne postawy czytelnicze – krytyczna i afirmatywna, odzwierciedlają skomplikowany status utworu będącego przedmiotem moich rozważań. Interpretacja zbioru opowiadań *Nieświęci święci* zdaje się jeszcze trudniejsza obecnie, w sytuacji trwającej od 2022 roku wojny rosyjsko-ukraińskiej. To symptomatyczne, że tekst, który powstał w duchu i tradycji literatury religijnej – „бороdatoй”, wedle określenia Jewgienija Abdułajewa⁷, budzi dylematy i dyskusje polityczne. Zastanawiając się nad przyczyną takiego stanu rzeczy, należy uznać, że źródłem czytelniczych rozterek jawi się nie tyle treść opowiadań, co wzbudzająca kontrowersje osoba autora – archimandryty Tichona, będącego jednocześnie narratorem i jednym z bohaterów opowieści. Zatem celem niniejszego artykułu będzie rozpoznanie w opowiadaniach Szewkunowa cech charakterystycznych dla literatury dokumentu osobistego (autobiografii) oraz żywotu świętego (hagiografii), a także próba rekonstrukcji światopoglądu autora.

Jak dotąd na gruncie polskiej rusycystki twórczość archimandryty Tichona Szewkunowa była tematem badań literaturoznawczych w kontekście kategorii bohatera (Paulina Wójcikowska-Wantuch, *Старец – монах – чудотворец как герой современной русской прозы*⁸). Z opracowań rosyjskich warto wymienić prace Olega Skliarowa („Несвятые святые” и другие рассказы» арх. Тихона (Шевкунова): повествователь. Адресат. Система персонажей. Нарративные стратегии)⁹, Dmitrija Rogozina (*Книга о монашестве как светский феномен архимандрит Тихон (Шевкунов). «Несвятые святые» и другие рассказы*)¹⁰ oraz Iwana Leonowa

⁵ Archimandryta Tichon (Szewkunow), *Nieświęci święci i inne opowiadania*, tłum. K. Tur, Wydawnictwo Bratczyk, Hajnówka 2013, s. 480.

⁶ M. Akida, *Nieświęci święci i inne opowiadania*, Na ostrzu książki, 21.03.2019, <https://naostrzukuksiazki.pl/2019/03/21/nieswieci-swieci-i-inne-opowiadania-archimandryta-tichon> [dostęp: 1.12.2024].

⁷ Е. Абдулаев, *Литература «бородатая» и «безбородная»*, «Дружба народов» 2017, № 12, с. 215–218.

⁸ P. Wójcikowska-Wantuch, *Старец – монах – чудотворец как герой современной русской прозы*, „Przegląd Rusycystyczny” 2023, nr 2 (182), s. 81–98.

⁹ О. Скларов, „Несвятые святые” и другие рассказы» арх. Тихона (Шевкунова): повествователь. Адресат. Система персонажей. Нарративные стратегии, „Narratorium” 2017, № 1 (10), <https://narratorium.ru/2018/04/06/121> [dostęp: 2.12.2024].

¹⁰ Д. Рогозин, *Книга о монашестве как светский феномен архимандрит Тихон (Шевкунов). «Несвятые святые» и другие рассказы*, „Социологический журнал” 2012, № 2, с. 170–174.

(*Поэтика произведения архимандрита Тихона (Шевкунова) «Несвятые святые» и другие рассказы*)¹¹. Zbiór *Nieświęci święci i inne opowiadania* recenzowali także znani rosyjscy pisarze i krytycy m.in. Aleksiej Warłamow (*Думаю, этот успех больше никем не может быть повторён*¹²), Jewgienij Abdułajew (*Литература «бородатая» и «безбородная»*)¹³ i Maja Kuczerskaja (*«Несвятые святые: Архимандрит Тихон подарил читателям сказку»*)¹⁴.

Urodzony w 1958 roku w Moskwie Gieorgij Aleksandrowicz Szewkunow uchodzi za postać niezwykle wpływową we współczesnym Rosyjskim Kościele Prawosławnym. Często występuje w mediach, aktywnie umacnia patriotyczną narrację historyczną¹⁵, a według dziennikarskich doniesień, jest również jednym z trzech konkurentów do patriarchszego tronu, obecnie zajmowanego przez Cyryla¹⁶. Rodzina Gieorgija Aleksandrowicza nie należała do religijnych, matka była z zawodu naukowcem, mikrobiologiem, natomiast przyszły duchowny aktywnie działał w organizacji pionierskiej¹⁷ i chrzest przyjął dopiero w wieku 24 lat. Początki kariery duchownej Szewkunowa związane są z monasterem Pskowsko-Pieczerskim, gdzie odbywał nowicjat. W 1986 roku jeszcze jako „posłusznik” podjął pracę w Wydziale Wydawniczym Patriarchatu Moskiewskiego. W 1991 roku przyjął święcenia kapłańskie i złożył wieczyste śluby mnisze, podczas których przybrał imię Tichon. Już dwa lata później został przełożonym monasteru Srietieńskiego (Monasteru Spotkania Włodzimierskiej Ikony Matki Bożej) w Moskwie, zlokalizowanego na Łubiance, w pobliżu siedziby KGB/FSB. Od 1999 roku pełnił również funkcję Rektora Srietieńskiego Seminarium Duchownego. 22 października 2015 roku ojciec Tichon otrzymał nominację na biskupa jegorjewskiego – wikariusza eparchii

¹¹ И. Леонов, *Поэтика произведения архимандрита Тихона (Шевкунова) «Несвятые святые» и другие рассказы*, „Филологические науки. Вопросы теории и практики” (Тамбов) 2017, № 12 (78), с. 35–40; tegoż, *Книга архимандрита Тихона (Шевкунова) «Несвятые святые» и другие рассказы в контексте жанра литературной исповеди: циклы «судьбы» и «события»*, „Новый филологический вестник” 2019, № 4 (51), с. 334–342. Leonow jest także autorem dysertacji poświęconej prozie klasztornej. Patrz: И. Леонов, *Православная художественная проза XXI века: типология и поэтика*, диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук, Волгоград 2020.

¹² А. Варламов, *Думаю, этот успех больше никем не может быть повторён*, „Русская народная линия”, 26.12.2012, <http://www.bigbook.ru/smi/detail.php?ID=14935> [dostęp: 30.11.2021].

¹³ Е. Абдулаев, *Литература «бородатая»...*, s. 215.

¹⁴ М. Кучерская, „Несвятые святые”: Архимандрит Тихон подарил читателям сказку, „Ведомости”, 28.12.2012, https://www.vedomosti.ru/lifestyle/articles/2012/12/28/nalevo_skazki_govorit [dostęp: 30.11.2021].

¹⁵ В. Więch, *Sojusz ołtarza z tronem, czyli o współpracy między władzami Federacji Rosyjskiej a Rosyjskim Kościołem Prawosławnym (ze szczególnym uwzględnieniem polityki zagranicznej)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2022, t. 26, s. 170.

¹⁶ G. Górny, *Jesień patriarchy, czyli samotność Cyryla. Przetasowania na szczycie Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej*, „W Polityce”, 23.10.2023, <https://wpolityce.pl/swiat/668329-jesien-patriarchy-czyli-samotnosc-cyryla> [dostęp: 1.12.2024].

¹⁷ Тихон Шевкунов: о России, церкви и войне, Осторожно: Собчак, 15.05.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=zgxYomCL4d8> [dostęp: 1.12.2024].

moskiewskiej miejskiej, trzy lata później objął eparchię pskowską, a w 2023 roku został metropolitą Krymu.

Warto odnotować, że działalność archimandryty Tichona Szewkunowa wykracza daleko poza obowiązki duchownego. Absolwent słynnego WGIKu (Wszechrosyjski Państwowy Instytut Kinematografii) pełni m.in. funkcję Sekretarza Patriarszej Rady ds. Kultury, a od 2011 roku wchodzi w skład Rady ds. Kultury i Sztuki przy Prezydencie Federacji Rosyjskiej. Dał się poznać m.in. jako reżyser filmu dokumentalnego poświęconego monasterowi Pskowsko-Pieczerskiemu (2007) oraz autor scenariusza do kontrowersyjnej¹⁸ produkcji *Гибель империи. Византийский урок* nagrodzonej przez Rosyjską Akademię Filmową Złotym Orłem (2009). Obecnie Szewkunow patronuje projektowi Parku Chersones Taurydzki na Krymie (w Sewastopolu). Na terenie parku, pod odkrytym niebem można podziwiać multimedialne widowisko historyczne *Грифон* na podstawie sztuki Tichona Szewkunowa¹⁹.

Zagadką pozostaje osobista relacja metropolity krymskiego z Władimirem Putinem. Według wypowiedzi archimandryty Tichona mieli się poznać w 1998 roku na terenie monasteru Srietenskigo, gdzie przyszedł prezydent Federacji Rosyjskiej przychodził się pomodlić²⁰. Ich okazyjne spotkania podczas świeckich lub cerkiewnych uroczystości stały się przyczyną niepotwierdzonych ostatecznie przez Tichona Szewkunowa doniesień, że jest on spowiednikiem (ros. духовник) prezydenta Federacji Rosyjskiej²¹. Z kolei konserwatywne, propaństwowe poglądy duchownego, zaliczanego do stronnictwa „sowieckich patriotów”²² i „prawosławnych nacjonalistów”²³ oraz pozytywny stosunek do aneksji Krymu i krytyka ukraińskiego

¹⁸ Film opowiada o upadku Bizancjum i przeprowadza analogię pomiędzy historią Imperium Bizantyjskiego a historią Rosji, powraca do koncepcji Moskwy Trzeciego Rzymu mnicha Filoteusza. Produkcję krytykowano m.in. za apologię imperializmu, antyzachodni charakter i ideologizację historii. Patrz: B. Можегов, *Все спокойно в наших Византиях*, «Континент» 2006, № 136, s. 222–246. Tichon Szewkunow przedstawił ideę filmu w sposób następujący: „Мне хотелось в форме притчи предупредить, показать, что может случиться в России, если вовремя не предпринять соответствующие меры”. Т. Шевкунов, *Гибель империи. Урок еще не окончен*, интервью вел А. Данилов, Православие.ru, 12.12.2022, <https://pravoslavie.ru/58016.html> [dostęp: 2.12.2024].

¹⁹ Więcej informacji na temat widowiska można znaleźć na stronie internetowej <https://grif.one/> [dostęp: 2.12.2024].

²⁰ *Тихон Шевкунов: о России, церкви и войне...*

²¹ Patrz: O. Matthews, *Russia's puritan revolution. Russia is being presented as a moral fortress against gays and pornography*, Spectator, 1.10.2016, <https://www.spectator.co.uk/article/russia-s-puritan-revolution> [dostęp: 2.12.2024]; D. Adamsky, *Russian Nuclear Orthodoxy: Religion, Politics, and Strategy*, Stanford University Press, Stanford, CA, 2019, p. 376; G. Przebinda, *Ostatnia wojna Putina. Rozprawa filologa z Rosją*, Znak, Kraków 2023, s. 500. Sam Tichon Szewkunow dystansuje się od informacji jakoby miał być kierownikiem duchowym Putina. *Тихон Шевкунов: о России, церкви и войне...*

²² А. Коскелло, «Остров, где все у нас есть» (об идейных течениях в современной РПЦ), „Социодиггер” 2021, т. 2, № 8, с. 22–30.

²³ „Просвещенный русский националист, прогрессивный церковный администратор с государственным лицом и человеческим лицом – довольно редкий тип архиерея” – так характеризует Шевкунова Николай Митрохин”. А. Перцев, С. Рей-

nacjonalizmu przyczyniły się do nałożenia przez rząd Ukrainy sankcji na osobę duchownego w 2022 roku²⁴. Paradoksalnie w Rosji postawa Szewkunowa wobec wojny rosyjsko-ukraińskiej odbierana jest jako stonowana. Duchowny wzywa do bezwzględnego pokoju, a konflikt nazywa bratobójczym i jasno deklaruje pogląd, że wojny można było uniknąć²⁵. Internetowy kanał telewizyjny Дождь sugeruje, że mianowanie Szewkunowa zwierzchnikiem eparchii krymskiej, którą sam zainteresowany nazywa „курортной Колымой”, jest sposobem na pozbycie się z kręgów moskiewskich wpływowego, lecz zbyt zachowawczego duchownego²⁶.

W świetle poglądów politycznych Tichona Szewkunowa i jego propaństwowej działalności lektura opowiadań opartych na osobistych wspomnieniach duchownego staje się przyczyną czytelniczego dysonansu poznawczego, wypływającego z wewnętrznego napięcia pomiędzy osobą autorskiego „ja” a treścią książki, która opowiada o życiu monastycznym: „tym pięknym świecie, gdzie żyje się według zupełnie innych praw niż w zwykłym życiu, świecie nieskończenie jasnym i pełnym miłości”²⁷.

Tytuł zbioru *Nieświęci święci* wskazuje na tematykę religijną tekstu i odnosi się bezpośrednio do kategorii świętości. Trzon utworu stanowią opowieści o życiu mnichów, starców i duchownych – przyjaciół Tichona Szewkunowa, osadzone w przestrzeni klasztoru Pskowsko-Pieczerskiego, ale również w parafii w Łosicach i monasterze Trójcy Świętej i św. Serafina z Sarowa w Diwiejejewie. Bohaterowie wspomnień archimandryty Tichona to niejednokrotnie ludzie doświadczeni przez los, o zawitych biografiach, żyjący w konkretnej rzeczywistości historycznej Związku Radzieckiego i współczesnej Rosji, ale, co istotne, jednocześnie poprzez swoją wiarę i modlitwę dotykający rzeczywistości „innej” – transcendentnej, boskiej, sakralnej. W sensie teologicznym tytuł odnosi się także do dwoistości człowieczej natury, jednocześnie ludzkiej i uświęconej w Bogu. Autor w ostatnim z opowiadań, poświęconym tragicznie zmarłemu ojcowi Rafałowi wypowiada się następująco:

Zatytułowałem swój ostatni rozdział „Nieświęci święci”, chociaż moi przyjaciele, to zwykli ludzie. Jest takich wielu w naszej Cerkwi. Oczywiście bardzo daleko im do kanonizacji. O tym nie może być nawet mowy. Ale oto, pod koniec Świętej Liturgii [...] kapłan ogłasza: „Święte dla świętych!”.

тер, *Просвещенный русский националист*, Медуза, 1.02.2021, <https://meduza.io/feature/2021/02/04/prosveshchenny-russkiy-natsionalist> [dostęp: 2.12.2024].

²⁴ Tikhon, Open Sanctions, <https://www.opensanctions.org/entities/NK-PDe8fK8mD-SyWq36g2SaTZP/> [dostęp: 2.12.2024].

²⁵ Тихон Шевкунов: о России, церкви и войне...

²⁶ Niezależny kanał telewizyjny Дождь sugeruje, że mianowanie Szewkunowa zwierzchnikiem eparchii krymskiej jest sposobem na pozbycie się z kręgów moskiewskich wpływowego, lecz zbyt zachowawczego duchownego. Archimandryta Tichon myśli zresztą podobnie, gdyż nazywa swoją obecną posadę zesłaniem do kołymskiego kurortu (курортная Колыма). Przy okazji, proputinowski patriarcha moskiewski i całej Rusi Cyryl (Gundiajew) usunął w cień kolejnego, po Andrieju Kurajewie, z kontrkandydatów do zwierzchnictwa nad Rosyjską Cerkwią Prawosławną. Patrz: *За что «духовника Путина» сослали в Крым. История легендарного митрополита*, Телеканал Дождь, 19.10.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=fAaJ94lEXE0> [dostęp: 2.12.2024].

²⁷ Archimandryta Tichon (Szewkunow), *Nieświęci święci...*, s. 10.

Oznacza to, że Ciało i krew Chrystusa, będą przyjmować teraz ludzie święci. Kim oni są? To Ci znajdujący się teraz w świątyni duchowni i świeccy. [...] Okazuje się, że ludzie tworzący ziemski Kościół Chrystusowy, mimo wszystkich swoich słabości i grzechów – są dla Boga świętymi²⁸.

Tichon Szewkunow w duchu inkluzywnego rozumienia *sacrum* adresuje swój utwór do szerokiego grona odbiorców, dając do zrozumienia, że każdy człowiek, nawet grzeszny, może dostąpić świętości pod warunkiem otwarcia się na Łaskę Bożą²⁹. Lektura opowiadań ma uchylić drzwi do tego świata, który dla ludzi niewierzących pozostaje niedostępny. Ewangelizacyjną ideę tekstu oddaje okładka polskiego wydania, na której, niczym zaproszenie, widnieją półotwarte drzwi cerkwi. Tatiana Medwediewa zauważa, że ojcu Tichonowi udało się wyjść z religijnego „getta”, odpowiedzieć na oczekiwania masowego odbiorcy:

Наместник Сретенского монастыря [...] сделал так, что религия перестала восприниматься как некое „этнографическое гетто” для бабушек. Книга явилась прорывом, знаком того, что церковь идёт навстречу согражданам³⁰.

Można przypuszczać, że ów sukces dokonał się tak za sprawą atrakcyjnej formy tekstu, jak i dzięki uniwersalności przekazu, niosącego nadzieję i pokrzepienie. Dmitrij Bykow zwraca uwagę, że to „ogłuszająca banalność” opowieści o dobrych ludziach Tichona Szewkunowa stanowi jej największą siłę³¹.

Tytuł *Nieświęci święci* oddaje również dwoisty charakter gatunkowy utworu, będącego połączeniem literatury faktu (autobiografii) oraz hagiografii. W przedmowie autorskiej znajdujemy słowa potwierdzające autobiografizm i dokumentalizm utworu: „Nie musiałem niczego wymyślać – wszystko, o czym tu przeczytacie działo się w życiu” (s. 10). Z kolei zbiór kończy pokorne wyznanie: „Szczególnie chcę prosić czytelników o wybaczenie, że w tej książce **musiałem** mówić o sobie samym. Ale bez tego nie ma **dokumentalnych relacji**, opowiadanych w pierwszej osobie” (s. 471). Tymczasem we wspomnieniach Szewkunowa fakty historyczne, biograficzne oraz narracja o prozaicznej, klasztornej codzienności³² przeplatają z mistyką i cudow-

²⁸ Tamże, s. 468.

²⁹ Dr Magdalena Sławińska we wstępie do zbioru *Nieświęci święci i inne opowiadania* wyjaśnia, że prawosławna tradycja mocno podkreśla, iż świętość to nie kategoria moralna, lecz odniesienie do prawdziwej natury człowieka i odnowienie jego jedności z Bogiem. Świętość nie jest definiowana jako bezgrzeszność, gdyż tylko Bóg jest bezgrzeszny, ale jako zjednoczenie z Chrystusem za pośrednictwem Ducha Świętego. Archimandryta Tichon (Szewkunow), *Nieświęci święci...*, s. 10.

³⁰ T. Медведева, *Читатель для веры*, „Газета Культура”, 9.03.2016, <https://portal-kultura.ru/articles/books/129751-v-nachale-budet-kniga> [dostęp: 2.12.2024].

³¹ Дмитрий Быков: *Троица, Шевкунов, Пригожин, Невский, Лукашенко, ЮАР предлагает план* / Навигатор, Ходорковский LIVE, 17.05.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=82y70qE7-Qs> [dostęp: 2.12.2024].

³² W rozdziałach *Początek* i *Nowicjat* autor opisuje prace, jakie wykonywał w klasztorze np. pasanie krów, sprzątanie obory, rąbanie drzewa, prace porządkowe, pilnowanie bramy klasztornej, odśnieżanie. Sporo uwagi w rozdziałach *Jak ojciec Rafał pił herbatę*, *O złamaniu reguły cerkiewnej*, *Jak kupowaliśmy kombajny*, *Zdarzenie na drodze poświęca podróżowaniu samochodem, posiłkom, piciu herbaty* itd.

nością – „Чудеса сеются золотым дождем через решето авторской памяти”³³. Nadzwyczajne zbiegi okoliczności, proroctwa, wizje mistyczne, to przejawy nadprzyrodzonej Bożej interwencji, o której świadczy autor. Mnich Diodor (Łarionow) i Maria Ignatjewa w artykule *Чудеса в решете* zarzucają Szewkunowowi, że konstruuje fabułę w oparciu o cuda posługuje się literackim chwytem i kreuje fałszywy, spłycony obraz wiary i życia duchowego:

«Несвятые святые» – это свидетельство того, как суеверие подменяет собой веру, создавая иллюзию духовной жизни и созерцания неисповедимых «путей Господних», а на практике оборачиваясь элементарным оккультным аутотренингом – неким самовнушением, которое, к сожалению, удовлетворяет многих христиан, но заслоняет от них более глубокие стороны в познании собственной веры³⁴.

Usprawiedliwiając zamysł autora, trzeba zauważyć, że cud, rozumiany jako wynik Bożej ingerencji oraz nadprzyrodzone działania sił diabelskich są nieodłącznym elementem literatury hagiograficznej: „Ukazywana w żywotach świętych i w innych traktujących o świętych utworach przeszłość z samej istoty hagiografii prześiąknięta jest cudownością, nadprzyrodzonymi interwencjami”³⁵ konstatują Halina Manikowska i Dorota Gacka. Religijny charakter tekstu w opinii badaczy i krytyków sytuuje zbiór *Nieświęci święci* w nurcie nowego zjawiska literackiego tzw. prozy klasztornej (ros. монастырская проза)³⁶. Pisarz i konserwatywny myśliciel Aleksandr Prochanow w jednej ze swoich wypowiedzi deklaruje, że jego zdaniem książka archimandryty Szewkunowa dała początek temu nowemu gatunkowi literackiemu³⁷.

Jednocześnie w licznych opracowaniach podkreśla się synkretyczność gatunkową tekstu i niejednorodność stylistyczną opowiadań Szewkunowa. W zbiorze *Nieświęci święci* narrację wspomnieniową i hagiograficzną uzupełniają fragmenty

³³ Монах Диодор (Ларионов), М. Игнатьева, *Чудеса в решете*, е-КОНТИНЕНТ, 2012, <https://e-continent.de/electronic/kontingent/larionov-ignatyeva/2k1s2012> [dostęp: 2.12.2024].

³⁴ Тамże.

³⁵ H. Manikowska, D. Gacka, *Hagiografia a historyczność, czyli o historii w hagiografii i hagiografii w służbie historii*, [w:] *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, red. J. Banaszekiewicz, A. Dąbrówka, P. Węcowski, t. I, Instytut Historii PAN, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2018, s. 659.

³⁶ Obok zbioru opowiadań *Nieświęci święci* badacze do tego nurtu zaliczają utwory m.in. takich pisarzy jak: Olga Nikolaiewa (О. Николаева), Maja Kuczerska (М. Кучерская, *Современный патерик: Чтение для впадших в уныние*), Aleksiej Warłamow (А. Варламов, *Стороны света; Лох*), Protojeriej Nikołaj Agafonow (Н. Агафонов, *Дорога домой*), Nikołaj Błochin (Н. Блохин, *Глубь-трясина*). Patrz: М.С. Крясякова, *Основные мотивы монастырского сюжета в современной православной беллетристике*, „Вестник Новгородского Государственного Университета” 2015, № 84, s. 107–111.

³⁷ Patrz: *Писатель Александр Проханов о книге «Несвятые святые»*, Правмир, 8.09.2011, <https://www.pravmir.ru/nesvyatye-svyatye-arximandrita-tixona-rasskaz-avtora-o-knige-video> [dostęp: 2.12.2024].

z Synaksarionu³⁸ (Z „Prologu”, s. 205, 310, 381), cytaty z Pisma Świętego (Ewangelia wg św. Łukasza, Apokalipsa św. Jana), homilie wygłoszone przez autora (*Kazanie na 23 niedzielę po Pięćdziesiątnicy 6/19 listopada 1995 roku, Homilia na liturgii w Srietenskim monasterze na postrzyżynach mnicha 19 grudnia 1997 roku*), przypowieści (*O modlitwie i lisicy*) oraz liczne aforyzmy i pouczenia. Nierzadko stanowią one podporę teologiczną opowiadań. Warto zauważyć, że podobny proces przekraczania granic gatunkowych i stylistycznych miał miejsce w przypadku arcydzieła staroruskiej literatury za jakie uważa się *Żywot protopopa Awwakuma* (*Житие Промона Аввакума им самим написанное*) z XVII wieku³⁹. Polski uczony Wiktor Jakubowski dokładnie w połączeniu autobiografizmu i hagiografii upatruje innowacyjności żywotu Awwakuma:

Jego niezwykłość, wręcz nowatorstwo właśnie na tym polega, że autor nie tylko tradycyjną formę literacką żywota świętego wypełnił opowieścią o własnym życiu, ale i formie tej nadał kształt zgoła do tradycyjnego niepodobny, formę tę, rzec by można, rozszedził. Może dzieło protopopa być określone jako pierwsza w piśmiennictwie staroruskim autobiografia⁴⁰.

W szerszym kontekście utwór *Nieświęci święci* wpisuje się w tradycję autobiografii mistycznej, zapoczątkowanej przez *Wyznania* św. Augustyna z Hippony. Według Johna J. O'Meara św. Augustyn użył swego życia i wyznania wiary w Boga dla zilustrowania swej teorii człowieka. Opisał więc wydarzenia ze swego życia o tyle jedynie, o ile były użyteczne do tego celu⁴¹. Podobny zamysł autokreacyjny znajdujemy u protopopa Awwakuma. Wiktor Gusjew podkreśla, że przywódca staroobrzędowców starannie selekcjonował materiał faktograficzny:

Отражая важные по историческому значению события, Аввакум отбирал из пестрого жизненного материала самое существенное, характерное, самое яркое, довольно четко сформулировав принцип отбора: „Стану сказывать верхи своим бедам”⁴².

Wydaje się, że analogiczną strategię selekcji materiału dokumentalnego zastosował archimandryta Tichon, gdyż opowiedziane przez niego historie nie są przypadkowe, tylko, jak twierdzi, „związane z przedziwną Opatrznością Bożą” oraz

³⁸ Synaksarion (ros. Пролог) to księga liturgiczna zawierająca krótkie życiorysy świętych na każdy dzień roku liturgicznego (w roku przejściowym). Używana w kościele prawosławnym i kościołach przedchalcedońskich. Patrz: *Muza chrześcijańskiego Wschodu*, red. M. Starowiejski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008, s. 305.

³⁹ *Житие протопопа Аввакума им самим написанное*, red. Н. Гудзий, Гослитиздат, Москва 1960.

⁴⁰ *Żywot protopopa Awwakuma przez niego samego nakreślony i wybór innych pism*, przekł. i oprac. W. Jakubowski, Wydawnictwo PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972, s. 81.

⁴¹ John J. O'Meara, *Introductory Note. The Confessions*, [w:] tegoż, *The Young Augustine. The Growth of St. Augustine's Mind Up to His Conversion*, 2nd rev. edn., Alba House, Staten Island, NY, 2001, pp. XX, XXXIII.

⁴² В.Е. Гусев, *О жанре «Жития» протопопа Аввакума*, „Труды Отдела древней русской литературы РАН», Москва 1958, с. 197.

„własną Dobrą Nowiną o spotkaniu z Bogiem”⁴³. Innymi słowy, zostały podporządkowane nadrzędemu, ewangelizacyjnemu celowi.

Opowiadania ojca Tichona obejmują stosunkowo krótki okres życia autora przypadający na lata 80 i 90. XX wieku oraz liczne retrospekcje związane z biografiami starców i mniszki Frosi. Narrator pomija takie, wydawałoby się niezbędne w narracji autobiograficznej dane, jak data i miejsce urodzenia, informacje o rodzicach, doświadczenia z dzieciństwa czy edukacja, koncentrując się na własnej drodze do nawrócenia, stopniowym wzrastaniu w wierze, a następnie na niezachwianym głoszeniu prawd Ewangelii. Autor pomija również szczegóły dotyczące jego kariery w cerkwi prawosławnej. Taki wybór materiału dokumentalnego znamionuje chęć skupienia uwagi czytelnika na przekazie duchowym/ideowym tekstu bardziej aniżeli na osobie autora, czemu służą również zakłócenia chronologii oraz podkreślanie własnej grzeszności czy niedoskonałości. Oleg Skliarow słusznie zauważa, że narracja w zbiorze *Nieświęci święci* podporządkowana jest niezachwianemu imperatywowi moralnemu autora, wierze w Boga i przekonaniu o nieomyślności i świętości Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej⁴⁴.

Spróbujmy prześledzić, jaki konkretnie materiał faktograficzny został zawarty w zbiorze opowiadań Tichona Szewkunowa i jaki wizerunek Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej oraz samego autora wyłania się z przekazu wspomnieniowego⁴⁵? Pomysłodawcą terminu „dokument osobisty” był Roman Zimand i wydaje się on trafniejszy niż wcześniejsze znaczeniowo: „autobiografia” czy „intymistyka”. Jak zauważa Małgorzata Czermińska, autorka pracy: *Autobiograficzny trójkąt: wyznanie, świadectwo, wyzwanie*⁴⁶, termin „dokument osobisty” podkreśla jednocześnie niefikcyjność tekstu i jego subiektywny indywidualizm. Dalej badaczka podnosi istotny z punktu widzenia moich rozważań problem niemożności oddzielenia w utworach dokumentu osobistego **postawy świadka** od **postawy wyznania**. Owa płynność i zmienność postaw są cechami wyróżniającymi wspomnienia ojca Tichona, który balansuje na granicy autobiografii intro- i ekstrawertywnej. W zależności od podejmowanego tematu zmienia się bowiem postawa narratora. Jako świadek i uczestnik Tichon Szewkunow snuje opowieści o życiu mnichów i starców monasteru Pskowsko-Pieczerskiego: ojców Jana Krestiankina, skarbnika klasztornego – ojca Nataniela, schiichumena Melchizedeka, namiestników Gabriela i Alipiusza, chuligana ojca Rafała, mniszki Frosi i wielu innych. Bohaterowie opowieści klasztornych Szewkunowa wyróżniają się postawami ascetycznymi, gorliwością w pełnieniu służby duchowej, męstwem w znoszeniu prześladowań ze strony komunistycznego systemu. Zgodnie z tradycją hagiograficzną *подвижники* otrzymują od Boga dary – łaskę uzdrawiania, jasnowidzenia, egzorcyzmowania, jurodstwowania, prorokowania, doświadczają mistycznych wizji, a nawet zmartwychwstają (przypadek ojca Melchizedeka). Ciążące ku gatunkowi żywotu opowieści o starcach monasteru Pskowsko-Pieczerskiego określiłibyśmy jako świadectwa (Szewkunow zna bohate-

⁴³ *Nieświęci święci...*, s. 671.

⁴⁴ О. Скляр, «“Несвятые святые”...

⁴⁵ R. Zimand, *O literaturze dokumentu osobistego w ogóle a o diarystyce w szczególności*, [w:] R. Zimand, *Diarysta Stefan Ż.*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1990, s. 6–45.

⁴⁶ M. Czermińska, *Autobiograficzny trójkąt: wyznanie, świadectwo, wyzwanie*, Universitas, Kraków 2020, s. 19–20.

ra osobiście) lub relacje przekazane od bezpośrednich świadków. Zgodnie z myślą sformułowaną przez Marinę Gromyko w pracy *Обращение к старцам в духовной жизни русских XX века*, większość biografii świętobliwych starców opiera się na subiektywnych wspomnieniach o nich, zaś ich autorzy mają pewne wspólne cechy, które możemy odnieść również do autora zbioru *Nieświęci świeci* tj. religijny światopogląd oraz postawa pokory i szacunku wobec opisywanej postaci mnicha lub mniszki⁴⁷.

Narracja hagiograficzna o starcach i współbraciach ma równocześnie charakter **autobiografii intymnej**. Świadekto płynnie przechodzi w wyznanie, które jest szczere, emocjonalne i przede wszystkim oparte na wartości osobistego spotkania. Szewkunow odtwarza swoją drogę życia i wiary, a każde opowiedziane wydarzenie oraz każda napotkana na drodze osoba ma na przyszłego metropolitę Krymu bezpośredni wpływ. Przykładowo, pierwsze rozdziały zbioru poświęcone są nawróceniu bohatera narratora. Od kolegi ze studiów – baptysty, Szewkunow otrzymuje zakazany w czasach radzieckich tekst Ewangelii. W tamtym okresie otacza go atmosfera buntu wobec obowiązującego materializmu i braku wolności, pochłaniania rosyjska literatura – Puszkina, Tolstoj i Dostojewski i dzieła klasycznych filozofów. Świat duchowy odkrywa przed Szewkunowem także profesor historii sztuki – Paola Dymitrowna Wołkowa. Pod wpływem jej wykładów Georgij Aleksandrowicz i jego koledzy zaczynają interesować się spirytyzmem, rodzi się w nich niezbywalne przekonanie o istnieniu świata pozazmysłowego. Co ciekawe, autor opracowania *Русская православная церковь. Современное состояние и актуальные проблемы* Nikołaj Mitrochin wskazuje, że Tichon Szewkunow wywodzi się ze środowiska rosyjskich hippisów, psychologicznie przygotowanych do przyjęcia wiary⁴⁸. Chrzest w cerkwi św. Mikołaja na Kuzniecach otwiera nowy etap w życiu przyszłego archimandryty, ludzie przestają być przypadkowi, wszystko, co go spotyka staje się częścią Bożego planu. Rozmowa, jaką nowo ochrzczony odbywa z Eugeniuszem Aleksandrowiczem Grigoriewem po przyjęciu sakramentu, znakomicie oddaje klimat tego czasu tudzież wyraża życiowe credo Tichona Szewkunowa:

[...] Potem spytał, czemu podjąłem taką decyzję. (o przyjęciu chrztu – przypis mój)

– Dlatego, że Bóg jest – odpowiedziałem – i przekonałem się o tym, i wszystko, co jest w cerkwi – jest słuszne.

– Tak sądzisz? – niedowierzająco zauważył Grigoriew. – Wiesz, tam jest wiele takiego... kontrowersyjnego.

– Na pewno. Ale za to jest tam to, co najważniejsze.

⁴⁷ М. Громыко, *Обращение к старцам в духовной жизни русских XX века*, Паломник, Москва 2015, с. 20–21.

⁴⁸ Obok Tichona Szewkunowa autor opracowania wskazuje jeszcze na Александра Дворкина jako przykład znanych religijnych „fundamentalistów” wywodzących się z kręgu hippisowskiego. „Отречение от обычного мира и мещанских забот, примат духовных интересов над материальными (и самосовершенствования над карьерой), миссионерский настрой по отношению к обществу, принадлежность к закрытой от постороннего влияния в коммуне, довольно жесткий кодекс поведения [...] позволили им с легкостью принять суровые со светской точки зрения требования, предлагаемые воцерковленным и монастырскими общинами”. Patrz: Н. Митрохин, *Русская православная церковь. Современное состояние и актуальные проблемы*, НЛО, Москва 2006, с. 55.

– Być może – powiedział Eugeniusz Aleksandrowicz.

Wstąpiliśmy do sklepu, kupiliśmy butelkę „Stolicznej”, parę paczek papierosów, coś na zakąskę i przesiadaliśmy u niego do wieczora, omawiając nowy scenariusz (s. 20) (podkreślenie – P.W.-W.).

Kolejne zmiany w życiu autora zbioru *Nieświęci święci* dokonują się za sprawą przepowiedni i cudów. Tak było z wyborem kariery duchowej. Jeszcze w czasie nowicjatu, rok po przyjęciu chrztu, przygotowujący się do ożenku Gieorgij wraz z przyjaciółmi, wyświęconymi mnichami ojcem Nikitą i ojcem Rafałem, wybrał się z wizytą do starca Mikołaja na wyspę Zalit na jeziorze Pskowskim. Osiemdziesięcioletni mnich posiadał dar prorokowania i zaskoczył Szewkunowa słowami dotyczącymi jego przyszłej życiowej drogi:

„Jesteś mnichem? Jeszcze nie? A powinieneś iść do monasteru!” – Do monasteru? Nie wytrzymałem i po prostu zaśmiałem się mu prosto w twarz. Cóż ten staruszek mówi? Przecież niedługo będzie moje wesele! [...] Jednak w Moskwie moje stosunki z narzeczoną nagle jakoś same się popsęły, ostygły, a potem całkiem się urwały. [...] Po kilku miesiącach wiedziałem już na pewno: nic poza monasterem i służbą Bogu nie interesuje mnie w tym życiu (s. 290–291).

W tym krótkim rozdziale zatytułowanym *Przepowiednia ojca Mikołaja*, uwaga czytelnika wyjątkowo skupia się na osobie ojca Tichona. Dowiadujemy się intymnych szczegółów na przykład, że autor marzył o życiu rodzinnym (miał najładniejszą w Moskwie narzeczoną), lubił wylegiwać się na słońcu w kompanii przyjaciół, spędzać czas na Zamoskworeczu i wypić „piwko pod rybkę złapaną i duszoną własnoręcznie”. Przyznaje się również do tego, że „za kołnierz nie wylewał” (s. 290). Narrator podkreśla swoją niedoskonałość, kreuje się na zwykłego studenta, bliskiego czytelnikowi i jak on „nieświętego”. Z kolei w opowiadaniu *Nowicjat Szewkunow* wspomina osobiste przeżycie mistyczne, jakiego doświadczył w wyniku spełniania reguły modlitwy Jezusowej oraz surowych praktyk ascetycznych (modlitwy i postu):

Od drugiego czy trzeciego dnia poczułem, że prawie nie chce mi się spać [...] Moje zazwyczaj towarzyskie usposobienie też gdzieś znikło. Chciałem jak najwięcej przebywać w samotności. Po tygodniu takiego życia stało się coś jeszcze dziwniejszego [...] składałem pokłony u wejścia do pieczar, rozległ się za mną taki łoskot, jakby runęły tysiące arkuszy brzęczącej blachy (s. 290).

Dalej narrator wyznaje, że owe przeraźliwe odgłosy były oznaką dręczenia przez biesy. Tichon doświadczył także łaski prorokowania, w taki sposób, że usłyszał pytanie nowicjusza Paszki, zanim zostało ono wypowiedziane, zaś wewnętrzny głos naprowadził go na właściwą odpowiedź. Posługa w parafii Spotkania Włodzimierskiej ikony Matki Bożej, rozpoczyna nowy etap w życiu duchownego. Co istotne, niedawno wyświęcony mnich znalazł się tam za sprawą przepowiedni starca Jana Krestiankina, który zgodnie z wolą Bożą nakazał Tichonowi wybrać na miejsce posługi trzecią, z proponowanych przez Władykę Arseniusza parafii. W świetle powyższych ustaleń można stwierdzić, że nadzwyczajne okoliczności towarzyszące decydującym wydarzeniom w życiu Szewkunowa nadają także jego autobiografii rysu hagiograficznego. Wraz z opowieściami o starcach z pieczar Pskowskich, autor

przekazuje czytelnikowi historię swojej osobistej świętości, staje się jednym z bohaterów współczesnego Paterykonu.

Materiał faktograficzny zawarty w opowieściach Szewkunowa obejmuje także wydarzenia związane z historią Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w ZSRR. Temat ten jest tak szeroki, że może posłużyć jako treść osobnego artykułu, ograniczę się zatem do kilku istotnych kwestii. Warto zaznaczyć, że podobnie jak biografia autora, wydarzenia historyczne pozbawione są chronologii. Objętościowo najwięcej miejsca i uwagi Szewkunow poświęca faktom z okresu ZSRR (od lat 60.), w narracjach poświęconym namiestnikom monasteru Pskowsko-Pieczerskiego (*Ojciec Gabriel, Wielki Namiestnik, Dokuczliwy ojciec Nataniel*). Do czasów przedrewolucyjnych, okresu rewolucji i wojny domowej nawiązuje znacznie rzadziej, przede wszystkim w opowieści o monasterze w Diwiejewie i monachini Frosi (*Matka Frosia, Autentyczne opowiadanie matki Frosi*) a także we fragmentach poświęconych carowi Mikołajowi II i jego rodzinie. Andrzej Horubała krytykuje sposób, w jaki Szewkunow opowiada o zmaganiach cerkwi z komunistycznym reżimem: „Jakaś anegdota, przechytrzenie nadzorców, wszystko skąpane w błogiej pewnością, że Pan Bóg czuwa”⁴⁹. Niewątpliwie autor wspominając wydarzenia historyczne często posługuje się anegdotą, przybiera żartobliwy, lekki ton, wprowadza elementy sensacyjne czy awanturnicze. Dzięki temu udaje mu się wprowadzić atmosferę ludyczności, uatrakcyjnić narrację. Zgodnie z logiką bajki obyczajowej „tępy” komunistyczny reżim reprezentowany przez oficerów KGB czy partyjnych oficjeli np. komisarz do spraw kultury Jekaterinę Furcewą, zostaje wywiedziony w pole, przechytzony przez przeora Alipusza lub srogięgo namiestnika Gabriela. Za przykład może posłużyć anegdota z opowiadania *Dokuczliwy ojciec Nataniel* o wyborach do Rady Najwyższej w ZSRR w latach 60. Mnisi z klasztoru Pskowsko-Pieczerskiego mieli obowiązek głosować, jak każdy obywatel. Zwykle wrzucali głosy do urny na terenie monasteru, jednak w tym czasie zarządzono, że mają stawić się osobiście w komisji wyborczej. Igumen Alipiusz za radą ojca Nataniela postanowił wykorzystać tę okazję i utrzcę nosa władzy radzieckiej:

W dniu wyborów (a było to w niedzielę) po świątecznej liturgii z bramy monasteru wyszła uroczysta procesja.

Uformowawszy się parami, długim korowodem, przy harmonijnym śpiewie troparionów, mnisi przedelfowali przez całe miasto do punktu wyborczego. Nad ich głowami łopotały ciężkie chorągwie, na przedzie, wedle obyczaju, niesiono krzyże i starodawne ikony. Ale to jeszcze nie wszystko. Jak należy przed każdą ważną sprawą, w sali wyborczej duchowieństwo zaczęło odprawiać nabożeństwo modlitewne. Śmiertelnie przerażeni urzędnicy rzucili się protestować, ale ojciec Alipiusz surowo im przerwał, żądając aby nie przeszkadzać obywatelom w spełnieniu ich konstytucyjnego obowiązku tak, jak zgodnie z obowiązującymi ich zasadami powinni to zrobić (s. 76–68).

Spryt igumenów, ich inteligencja i odwaga pozwalały przetrwać monasterowi w czasach, kiedy Rosyjska Cerkiew Prawosławna znajdowała się w niezwykle

⁴⁹ A. Horubała, *Nieświęte propozycje...*, s. 61–62.

trudnej sytuacji. Narrator wspomina o prześladowaniach, donosach, karach więzienia⁵⁰, rozpędzaniu zgromadzeń, podsłuchach, wizytacjach i wszechobecnej kontroli. Jednak zgodnie z duchem Ewangelii nie potępia ani reprezentujących system komunistów (tych przedstawia raczej jako nieświadomych szkodników), ani współpracujących z władzą radziecką duchownych – „broniących interesów Cerkwi kosztem swojej wątroby” (s. 298). W opowiadaniu pt. *Egzorcyzmy* autor czyni następującą dygresję:

A ja nigdy nie rzucę w takich biskupów i ojców kamieniem. Po pierwsze, dlatego, że sam nie jestem bez grzechu. A po drugie, Ci biskupi, kapłani, obłaskawiający w swoich jadalniach ważnych dostojników państwowych, pełnomocników do spraw religii i dobrodziejów, robili co do nich należało: nie tylko brali na siebie trud rozwiązywania gospodarczych i administracyjnych problemów z życia Cerkwi, ale dawali możliwość ojcom Janom, Cyrylom, Naumom, Adrianom, nieść swoją posługę a milionom parafian i pielgrzymów przyjeżdżać do świątyń i monasterów. Proszę nie rzucajcie w nich kamieniami, bo robili co do nich należało, jak mogli (s. 298–299).

Anegdota, dzięki której dokonuje się ośmieszenie władzy radzieckiej pozwala uniknąć oskarżycielskiego tonu, zburzyć mur między „człowiekiem sowieckim” i współczesnym, wychowanym w innym systemie wartości. Tymczasem Oleg Skliarow zauważa również, że anegdotyczność wspomnień Szewkunowa jest pozorana, dokonuje się na powierzchni tekstu, podczas gdy właściwy przekaz kryjący się za humorystyczną opowieścią ma sens umoralniający. Inaczej rzecz ujmując, anegdota staje się zawołanym pouczeniem:

Однако с учетом всех особенностей нарративной конструкции книги приходится признать, что тут скорее имеет место квази-анекдотичность. Анализ показывает, что эта якобы чисто развлекательная «легкомысленность» по существу фиктивна, она ловко имитируется, поскольку «мораль» рассказываемых историй, не будучи проявленной эксплицитно, довольно жестко предопределена ценностными рамками подпирającego собою «анекдотический» мир одногласного мира сказания и притчи⁵¹.

Wracając do historii ZSRR, trzeba zauważyć, że bohatera i nieprzejednana postawa namiestnika Alipiusza ma swoje źródło w jego frontowym doświadczeniu. Uczestnik Wielkiej Wojny Ojczyźnianej był surowy i pragmatyczny, występował „przeciw potędze ateistycznego państwa” (s. 147), gotowy bronić monasteru przed zamknięciem własną krwią, jak podaje ojciec Tichon: „Kiedy przyszli odbierać klucze od monasterskich pieczar, ojciec Alipiusz wydał rozkaz swemu bratu posługującemu: – Ojcie Korneliuszu, przynieś tu siekiere, będziemy odrąbywać głowy. – Oficjalne osobistości rzuciły się do ucieczki” (s. 148). Igumen Alipiusz nie był jedynym kombatantem z czasów II wojny światowej w klasztorze. W czasach

⁵⁰ Ojciec Jan Krestiankin odbywał karę więzienia na Łubiance, po tym jak w wyniku donosu został aresztowany za antysowiecką agitację. Również Matuszka Frosia doświadczyła kary zsyłki i więzienia. Patrz: Archimandryta Tichon (Szewkunow), *Nieświęci święci...*, s. 50–51, 224.

⁵¹ О. Складов, «Несвятые святые»...

jego namiestnictwa „фронтовики” stanowili połowę braci, niektórych, jak ojca Awwakuma, autor poznał osobiście. Tichon Szewkunow nie kryje swojej sympatii i podziwu dla bohaterów Armii Czerwonej, ofiara złożona przez żołnierzy w walce z faszyzmem zasługuje według niego na najwyższe uznanie. W tym sensie Horubała ma rację, pisząc, że Tichon Szewkunow jest „człowiekiem radzieckim”, co sam archimandryta potwierdza w wywiadzie udzielonym Kseni Sobczak. Otóż w rozmowie z dziennikarką otwarcie deklaruje, że Związek Radziecki to jego umiłowana ojczyzna, w której wychował się i dorastał. Należy jednak oddzielić to, co w przeszłości było dobre, od popełnionych błędów – prześladowań, łagrów, ograniczenia swobód itd.⁵² Co ważne, mentalność człowieka radzieckiego nie oznacza apologii Stalina. Imię wodza ZSRR pojawia się w tekście zbioru *Nieświęci święci* tylko dwa razy. Pierwszy raz podczas seansu spirytystycznego, kiedy studentom objawia się duch Stalina i przepowiada rządy Gorbaczowa, a po raz drugi, w kontekście biografii biskupa San Francisco i Ameryki Zachodniej Bazylego Rodzanko, gdzie wspominany jest mimochodem konflikt Tito ze Stalinem i związana z nim amnestia więźniów politycznych w Jugosławii. Ponadto ojciec Tichon podkreśla, że obok bohaterów Wielkiej Wojny Ojczyźnianej drugą część braci klasztornej w czasach Wielkiego Namiestnika stanowili byli więźniowie **stalinowskich** łagrów. Byli też tacy, którzy przeszli przez jedno i drugie piekło (s. 149). Znamienne, że autor znacznie częściej wypowiada się o pierwszym sekretarzu KC KPZR Nikicie Chruszczowie, surowo oceniając jego działania wymierzone przeciwko Cerkwi:

[...] Nikicie Siergiejewiczowi Chruszczowowi za wszelką cenę potrzebne było wielkie zwycięstwo. Nie mniejsze, niż zwycięstwo jego poprzednika, którego sławy boleśnie zazdrościł. Dla swojego triumfu w przyszłych bitwach Chruszczow wybrał tysiącletnią rosyjską Cerkiew i wypowiedział jej wojnę, uroczyście zobowiązywał się wobec całego świata, że niebawem pokaże w telewizji ostatniego rosyjskiego popa. Wkrótce zostały wysadzone w powietrze, zamknięte, przerobione na magazyny i wiejskie ośrodki maszynowe tysiące soborów i cerkwi (s. 146)⁵³.

Podsumowując, realia historyczne w zbiorze *Nieświęci święci* są nakreślone, jednak poddane selekcji. Narrator poświęca uwagę tylko wydarzeniom ważnym z punktu widzenia historii Cerkwi oraz jego własnej biografii. Do nich należy opisana w rozdziale *Przewielebny nowicjusz* kanonizacja cara Mikołaja II i jego rodziny w 1993 roku oraz wizyta z darami dla wiernych w ogarniętym konfliktem zbrojnym Groznym w 1998 roku (*O złamaniu reguły cerkiewnej*). Autor nie wspomina o innych przełomowych faktach z historii Rosji i Europy takich jak początek pierestrojki, rozpad Związku Radzieckiego, upadek muru berlińskiego czy dojście do władzy Borysa Jelcyna. W tym sensie zbiór *Nieświęci święci* można uznać za apolityczny. Nie znajdziemy w narracjach Szewkunowa śladu zimnowojennej czy antyzachodniej retoryki, nadto Głos Ameryki i BBC w jego pojmowaniu to media będące synonimem

⁵² Тихон Шевкунов: о России, церкви и войне...

⁵³ Polski tłumacz w przypisie powołuje się na statystykę. Przed rewolucją w Rosji istniało ponad 80 tys. obiektów sakralnych. W 1987 roku, kiedy zaprzestano prześladowania religii, zostało ich 7 tys. Patrz: Archimandryta Tichon (Szewkunow), *Nieświęci święci...*, s. 146.

wolności słowa⁵⁴. Imperialna świadomość, jakiej doszukał się Horubała w treści opowiadań, również nie znajduje bezpośredniego potwierdzenia tekście. Narrator w stosunku do innych narodów czy religii prezentuje postawę ostrożną, ale otwartą i pozbawioną szowinizmu. Zgodnie ze strategią przemilczania niewygodnych kwestii, o przyczynach konfliktów z Czeczenią nie wspomina, skupiając się na tragicznej sytuacji prawosławnych Rosjan w Groznym. Natomiast Ukraina pojawia się na kartach zbioru trzykrotnie, w tym jeden raz bezpośrednio, w związku z wizją, jakiej w 1990 roku doświadczył starzec Jan Kriestiankin na temat mającego nastąpić rozłamu w Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. Rozłam ten, wedle słów Szewkunowa, urzeczywistnił się w Ukrainie⁵⁵.

Podejmując próbę odpowiedzi na pytanie o wizerunek kościoła prawosławnego w Rosji, jaki wyłania się z opowiadań ojca Tichona, to niewątpliwie nawiązuje on do ideału „Świętej Rusi”, kultywującej lokalne typy świętości: starczestwo – „najwspanialszy skarb Cerkwi rosyjskiej” (s. 105) i jurodztwo⁵⁶. Według słów autora, to pielgrzymi i boży szaleńcy tworzą niepowtarzalny klimat monasteru (s. 26). Co więcej, dopiero pojawienie się w świątyni staruszek oznaczało zaakceptowanie przez parafian monasteru Srietenskiego, czyli duchowni potrzebowali legitymizacji swojej posługi ze strony ludu. Tymczasem według Szewkunowa ciągłość tradycji rosyjskiego prawosławia zapewnia wyłącznie Cerkiew patriarsza i zjednoczona. W kilku miejscach narrator wyraża swój negatywny stosunek do ekumenizmu, choć otwarcie nie krytykuje żadnej religii⁵⁷. Konserwatyzm światopoglądowy Szewkunowa ujawnia się przede wszystkim w stosunku do ruchów odnowicielskich i heretyckich. Autor bezwzględnie krytykuje rozłamowców⁵⁸ i reformatorów, wskazuje też

⁵⁴ Szewkunow wspomina rolę radia w obronie Ławry Poczaejowskiej w latach 60. XX wieku: „Władyka poprosił ojca Włodzimierza o przygotowanie w radiu BBC i «Głosie Ameryki» audycji, aby nie pozwolić kierownictwu radzieckiemu rozprawić się z Poczaejowem [...] Już następnego dnia temat «Poczaejowa» stał się głównym w programach religijnych BBC i «Głosu Ameryki». Tysiące listów protestacyjnych z całego świata płynęło do ONZ i na adres rządu radzieckiego” (tamże, s. 372–373).

⁵⁵ Skomplikowaną kwestię kościoła prawosławnego w Ukrainie i konfliktu z Rosyjską Cerkwią Prawosławną przybliża Grzegorz Przebinda. Patrz: G. Przebinda, *Ostatnia wojna Putina...*, s. 479–481.

⁵⁶ Zachowania jurodiwego przejawia ojciec Nataniel oraz opętany Ilija Daniłowicz żyjący w parafii w Łosicach.

⁵⁷ Podczas realizacji filmu ekumenicznego o jedności cerkwi Rosji i Gruzji narrator przeżywa rozterki duchowe. „Wychowany w Pieczorach w nieprzejednanym mniszym antyekumenizmie, kategorycznie odrzucałem wszelkie ich propozycje”. Ostatecznie decyduje się na wykonanie prośby Władyki Pitirima, bo dochodzi do wniosku, że ekumenizm dotyczy innowierców, a Gruzini są przecież prawosławni. Patrz: Archimandryta Tichon (Szewkunow), *Nieświęci święci...*, s. 172.

⁵⁸ Tichon Szewkunow nie uważa staroobrzędowców za rozłamowców, poświęca im jedno z opowiadań pt. *Rozdział, który czytelnicy nie znający teologii dogmatycznej mogą opuścić*. W 1905 roku staroobrzędowcy zostali równouprawnieni „nakazem tolerancyjnym” Mikołaja II, a Sobór Krajowy RCP w 1971 roku unieważnił rzucone na nich klątwy. Patrz: Archimandryta Tichon (Szewkunow), *Nieświęci święci...*, s. 293.

na rosyjską inteligencję skażoną „grzechem tołstoizmu”⁵⁹ na przykładzie reżysera Sergiusza Bondarczuka. Szczególnie surowo narrator ocenia osobę Aleksandra Wwiedienskiego, przywódcy ruchu odnowicielskiego w Cerkwi rosyjskiej w latach 20. XX wieku. W opowiadaniu *Córka metropolity* znajdujemy następującą opinię na jego temat:

Wwiedenski i jego zwolennicy gotowi byli drogą rewolucyjną zmieniać podstawowe prawa i reguły Cerkwi. Wielu z nich miało na sumieniu donosy do NKWD, współudział w represjach wobec prawosławnych świeckich, kapłanów i biskupów. Odnowiciele dokonali rozłamu w Cerkwi, a grzechu rozłamu, według słów świętego Jana Złotoustego, nie zmywa nawet krew męczeństwa (s.283).

Przeciwwagę dla samowoli duchownych (ros. самочиние), będącej przyczyną grzechu w Cerkwi, stanowi posłuszeństwo i pokora (ros. смирение). Według ojca Tichona tymi zasadami należy kierować się bez względu na okoliczności, co potwierdzają poniższe cytaty: „Jeśli człowiek nie ukorzy się, nie będzie mnichem” (s. 138); „Oczywiście, nasze osobiste doświadczenie religijne bez potwierdzenia ze strony Cerkwi niewiele znaczy” (s. 359); i jeszcze w innym miejscu: „Ileż znanych jest pożałowania godnych przypadków, kiedy ludzie zaczynają głupio i niebezpiecznie pozować lub zarozumiale, bez pokory i niezbędnego kierownictwa zabierają się do badania świata duchowego” (s. 113). Powołując się na tradycję apostołską narrator konstruuje pogląd na temat konieczności bezwzględnego podążania za przywódcami Cerkwi, odrzuca bunt wobec władzy, jako drogę do zmiany. Warto wspomnieć na koniec o poglądach duchownego na temat władzy. Autor deklaruje, że monarchia to „najbardziej organiczna i naturalna forma władzy państwowej”, ale jednocześnie odżegnuje się od poparcia dla licznych w latach 90. XX wieku ruchów monarchistycznych (s. 359).

Podsumowując, zbiór opowiadań *Nieświęci święci* Tichona Szewkunowa stanowi połączenie prozy dokumentu osobistego i literatury hagiograficznej. Bogaty, ale starannie wyselekcjonowany materiał faktograficzny przeplata się z mistyką i cudownością, charakterystyczną dla żywotów świętych i legendy ludowej. Narracja autobiograficzna podporządkowana została nadrzędnemu celowi, jakim jest wprowadzenie czytelnika do świata wiary prawosławnej – postawa świadka dominuje nad postawą wyznania. Dmitrij Byczkow trafnie zauważa, że pojawianie się w najnowszej literaturze gatunkowych modyfikacji, nawiązujących do tradycji piśmiennictwa staroruskiego może wskazywać na odradzanie się narodowej mentalności:

В жанровых модификациях древнерусских литературных форм воссоздается определённого типа национальная ментальность, отражается картина мира, обуславливаемая традиционными для русской культуры морально-нравственными ценностями и религиозными принципами⁶⁰.

⁵⁹ Opowiadanie *O pewnej chrześcijańskiej śmierci* jest historią nawrócenia znanego rosyjskiego reżysera z grzechu tołstoizmu. Tichon Szewkunow krytykuje pychę Lwa Tołstoja, który stworzył swoją religię (tamże, s. 261).

⁶⁰ Д. Бычков, *Агиографический дискурс в современной русской прозе*, Издательство Астраханского государственного технического университета, Астрахань 2015.

Ponadto anegdotyczność, uduchawiane wydarzenia oraz barwny, zrozumiały język czynią tekst przystępnym i atrakcyjnym. Jasność i prostota utworu lub, jak wyraził się Dmitrij Bykow, jego „oszałamiająca banalność”, zbudowane są z jednej strony na dominancie pozytywnego rozwiązania konfliktu (Cerkiew wychodzi zwycięsko z walki z władzami ZSRR, błędzący odnajduje drogę do Boga), z drugiej natomiast, na rezygnacji autora z podejmowania kwestii politycznych i dyskusyjnych. W związku z niezachwianym światopoglądem narratora, opartym na autorytecie Tradycji chrześcijańskiej i nieomylności Cerkwi prawosławnej Oleg Skliarow formułuje pogląd o monologiczności opowiadań Tichona Szewkunowa⁶¹. Wracając do wspomnianej we wstępie kategorii „naiwnego czytelnika”, trzeba przyznać, że modelowym czytelnikiem zbioru *Nieświęci święci i inne opowiadania* bynajmniej nie są teolodzy, historycy czy osoby zaznajomione z dogmatami prawosławia. Określenie „naiwny” może oznaczać odbiorcę nieposiadającego wiedzy pozatekstowej na temat osoby Tichona Szewkunowa, jak sugeruje Horubała, ale może być także synonimem osoby religijnej, poszukującej, otwartej, do której w pełni przemawia ewangeliczny przekaz utworu.

Literatura

- Adamsky A., *Russian Nuclear Orthodoxy: Religion, Politics, and Strategy*, Stanford University Press, Stanford, CA, 2019.
- Akida M., *Nieświęci święci i inne opowiadania*, Na ostrzu książki, 21.03.2019, <https://naostrzuskizsiazki.pl/2019/03/21/nieswieci-swieci-i-inne-opowiadania-archimandryta-tichon> [dostęp: 2.12.2024].
- Archimandryta Tichon (Szewkunow), *Nieświęci święci i inne opowiadania*, przekł. K. Tur, Wydawnictwo Bratczyk, Hajnówka 2013.
- Czermińska M., *Autobiograficzny trójkąt: wyznanie, świadectwo, wyzwanie*, Universitas, Kraków 2020.
- Górny G., *Jesień patriarchy, czyli samotność Cyryla. Przetaskowania na szczycie Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej*, „W Polityce”, 23.10.2023, <https://wpolityce.pl/swiat/668329-jesien-patriarchy-czyli-samotnosc-cyryla> [dostęp: 2.12.2024].
- Horubała A., *Nieświęte propozycje*, „Do Rzeczy” 2014, nr 18 (66), s. 60–62.
- Manikowska H., Gacka D., *Hagiografia a historyczność, czyli o historii w hagiografii i hagiografii w służbie historii*, [w:] *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, red. J. Banaszkiewicz, A. Dąbrówka, P. Węcowski, t. I, Instytut Historii PAN, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2018, s. 657–748.
- Matthews O., *Russia's puritan revolution. Russia is being presented as a moral fortress against gays and pornography*, Spectator, 1.10.2016, <https://www.spectator.co.uk/article/russia-s-puritan-revolution> [dostęp: 2.12.2024].
- Muza chrześcijańskiego Wschodu*, red. M. Starowiejski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- O'Meara J.J., *Introductory Note. The Confessions*, [w:] J.J. O'Meara, *The Young Augustine. The Growth of St. Augustine's Mind Up to His Conversion*, 2nd rev. edn., Alba House, Staten Island, NY, 2001.
- Przebinda G., *Ostatnia wojna Putina. Rozprawa filologa z Rosją*, Znak, Kraków 2023.

⁶¹ O. Скляров, «Несвятые святые»...

- Radziukiewicz A., *Nieświęty święty*, „Przegląd Prawosławny” 2014, nr 2 (344), s. 11–13.
- Więch W., *Sojusz ołtarza z tronem, czyli o współpracy między władzami Federacji Rosyjskiej a Rosyjskim Kościołem Prawosławnym (ze szczególnym uwzględnieniem polityki zagranicznej)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2022, t. 26, s. 163–184.
- Wójcikowska-Wantuch P., *Старец – монах – чудотворец как герой современной русской прозы*, „Przegląd Rusycystyczny” 2023, nr 2 (182), s. 81–98.
- Zimand Z., *O literaturze dokumentu osobistego w ogóle a o diarystyce w szczególności*, [w:] Z. Zimand, *Diarysta Stefan Ż.*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1990, s. 6–45.
- Żywot protopopa Awwakuma przez niego samego nakreślony i wybór innych pism*, przekł. i oprac. W. Jakubowski, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972.
- Абдулаев Е., *Литература «бородастая» и «безбородная»*, «Дружба народов» 2017, № 12, с. 215–218.
- Архимандрит Тихон, *«Несвятые святые» и другие рассказы*, ОЛМА Медиа групп, Москва 2012.
- Бычков Д., *Агиографический дискурс в современной русской прозе*, Издательство Астраханского государственного технического университета, Астрахань 2015.
- Варламов А., *Думаю, этот успех больше никем не может быть повторён*, «Русская народная линия», 26.12.2012, <http://www.bigbook.ru/smi/detail.php?ID=14935> [dostęp: 2.12.2024].
- Громыко М., *Обращение к старцам в духовной жизни русских XX века*, Паломник, Москва 2015.
- Гусев В., *О жанре «Жития» протопопа Аввакума*, „Труды Отдела древней русской литературы РАН”, Москва 1958.
- Дмитрий Быков: *Троица, Шевкунов, Пригожин, Невский, Лукашенко, ЮАР предлагает план* / Навигатор, Ходорковский LIVE, 17.05.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=82y70qE7-Qs> [dostęp: 2.12.2024].
- Житие протопопа Аввакума им самим написанное*, ред. Н. Гудзий, Гослитиздат, Москва 1960.
- За что «духовника Путина» сослали в Крым. История легендарного митрополита*, Телеканал Дождь, 19.10.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=fAaJ94lEXE0> [dostęp: 02.12.2024].
- Коскелло А., *«Остров, где все у нас есть» (об идейных течениях в современной РПП)*, „Социодиггер” 2021, т. 2, № 8, с. 22–30.
- Крясякова М.С., *Основные мотивы монастырского сюжета в современной православной беллетристике*, „Вестник Новгородского Государственного Университета” 2015, № 84, s. 107–111.
- Кучерская М., *«Несвятые святые»: Архимандрит Тихон подарил читателям сказку*, „Ведомости”, 28.12.2012, https://www.vedomosti.ru/lifestyle/articles/2012/12/28/nalevo_skazki_govorit [dostęp: 2.12.2024].
- Леонов И., *Книга архимандрита Тихона (Шевкунова) «Несвятые святые» и другие рассказы в контексте жанра литературной исповеди: циклы «судьбы» и «события»*, „Новый филологический вестник” 2019, № 4 (51), с. 334–342.
- Леонов И., *Поэтика произведения архимандрита Тихона (Шевкунова) «Несвятые святые» и другие рассказы*, „Филологические науки. Вопросы теории и практики” (Тамбов) 2017, № 12 (78), с. 35–40.

- Леонов И., *Православная художественная проза XXI века: типология и поэтика*, диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук, Волгоград 2020.
- Медведева Т., *Читатель для веры*, „Газета Культура”, 9.03.2016, <https://portal.kultura.ru/articles/books/129751-v-nachale-budet-kniga> [dostęp: 2.12.2024].
- Митрополит Тихон (Шевкунов), *Несвятые святы и другие рассказы*, Вольный странник, Москва 2023.
- Митрохин Н., *Русская православная церковь. Современное состояние и актуальные проблемы*, НЛЮ, Москва 2006.
- Можегов Б., *Все спокойно в наших Византиях*, «Континент» 2006, № 136, с. 222–246.
- Монах Диодор (Ларионов), Игнатьева М., *Чудеса в решетке*, е-КОНТИНЕНТ, 2012, <https://e-continent.de/electronic/kontingent/larionov-ignatyeva/2k1s2012> [dostęp: 2.12.2024].
- Перцев А., Рейтер С., *Просвещенный русский националист*, Медуза, 1.02.2021, <https://meduza.io/feature/2021/02/04/prosveschenny-russkiy-natsionalist> [dostęp: 2.12.2024].
- Писатель Александр Проханов о книге «Несвятые святы», Правмир, 8.09.2011, <https://www.pravmir.ru/nesvyatye-svyatye-archimandrita-tixona-rasskaz-avtora-o-knige-video> [dostęp: 2.12.2024].
- Рогозин Д., *Книга о монашестве как светский феномен архимандрит Тихон (Шевкунов). «Несвятые святы» и другие рассказы*, „Социологический журнал” 2012, № 2, с. 170–174.
- Скляр О., «„Несвятые святы” и другие рассказы» арх. Тихона (Шевкунова): повествователь. Адресат. Система персонажей. Нарративные стратегии», „Narratorium” 2017, № 1 (10), <https://narratorium.ru/2018/04/06/121> [dostęp: 2.12.2024].
- Тихон Шевкунов: о России, церкви и войне, Осторожно: Собчак, 15.05.2024, <https://www.youtube.com/watch?v=zgxYomCL4d8> [dostęp: 1.12.2024].
- Шевкунов Т., *Гибель империи. Урок еще не окончен*, интервью вел А. Данилов, Православие.ru, 12.12.2022, <https://pravoslavie.ru/58016.html> [dostęp: 2.12.2024].

Неświęты święты archimandryta Tichon. Autobiograficzny i hagiograficzny charakter zbioru opowiadań Tichona Szewkunowa pt. *Nieświęci Święci i inne opowiadania*

Streszczenie

Niniejszy artykuł dowodzi, że zbiór opowiadań *Nieświęci Święci* autorstwa kontrowersyjnego i wpływowego duchownego Tichona Szewkunowa stanowi unikalne połączenie literatury faktu (autobiografii) oraz literatury hagiograficznej (żywotów świętych). Tichon Szewkunow świadomie wybiera i kształtuje materiał biograficzny i historyczny podporządkowując go celowi ewangelizacyjnemu. Oznacza to, że pisarz nie tylko opisuje swoje życie, ale także wykorzystuje własne doświadczenia, aby przekazać czytelnikom uniwersalne prawdy o wierze i życiu duchowym. W opowiadaniach o starcach z monasteru Pskowsko-Pieczerskiego pojawiają się typowe elementy hagiografii, takie jak cuda, wizje, spotkania z postaciami świętymi. Autor sięga również po anegdotę i narrację skazową, które uatrakcyjniają formę opowiadań. Tym samym utwór archimandryty Tichona wpisuje się w tradycję literatury rosyjskiej, co wykazano zestawiając zbiór *Nieświęci Święci* z arcydziełem literatury staroruskiej, jakim jest *Żywot propopa Awwakuma* przez niego samego nakreślony. Ponadto w wyniku analizy

wykazano, że twórczość Szewkunowa wyraża konserwatywny światopogląd autora, oparty na tradycyjnych wartościach prawosławia, przekonaniu o niepodzielności i nieomyślności Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, jednakże autor w swoich wspomnieniach nie podejmuje bieżących kwestii politycznych i tematów dyskusyjnych.

Słowa kluczowe: literatura dokumentu osobistego, autobiografia, żywoty świętych, Tichon Szewkunow, Rosyjska Cerkiew Prawosławna

Unholy saint archimandrite Tikhon: The autobiographical and hagiographic nature of Tikhon Shevkunov's collection of stories *Unholy Saints and Other Stories*

Abstract

This article analyzes Tikhon Shevkunov's collection of short stories, *Unholy Saints*, arguing that it is a unique work that blends elements of nonfiction and hagiography. The author consciously combines autobiographical elements with elements from the lives of saints, creating stories that are both historical and spiritual. Drawing on his own experiences, Shevkunov conveys universal truths about faith and spiritual life. In his stories about the elders of the Pskov-Pechersk Monastery, there are typical elements of hagiography, such as miracles, visions, and encounters with saints. At the same time, the author employs popular literary forms such as anecdotes and framed narratives, making his work more accessible to readers. The article emphasizes that Shevkunov's work is rooted in the traditions of Russian literature, drawing comparisons between *Unholy Saints* and *The Life of Archpriest Avvakum by Himself*. The author of the analysis also highlights Shevkunov's conservative worldview, grounded in traditional Orthodox values. However, despite his clearly religious stance, the author refrains from addressing current political issues and controversial topics.

Keywords: personal documentary literature, autobiography, hagiography, Tikhon Shevkunov, Russian Orthodox Church, USSR (Union of Soviet Socialist Republics)

Несвятой святой архимандрит Тихон. Автобиографический и агиографический характер сборника рассказов Тихона Шевкунова *Несвятые святые и другие рассказы*

Резюме

Статья анализирует сборник рассказов Тихона Шевкунова *Несвятые святые* и приходит к выводу, что это уникальное произведение, сочетающее в себе элементы документальной литературы и жития святых. Автор сознательно соединяет автобиографические элементы с элементами житий святых, создавая истории, которые одновременно являются и историческими, и духовными. Шевкунов, используя свой личный опыт, передает читателям универсальные истины о вере и духовной жизни. В его рассказах о старцах Псково-Печерского монастыря присутствуют типичные элементы жития, такие как чудеса, видения и встречи со святыми. В то же время автор использует популярные литературные формы, такие как анекдот и рамковое повествование, что делает его произведение более доступным для читателя. Статья подчеркивает, что творчество Шевкунова уходит корнями в традиции русской литературы, сравнивая *Несвятых святых* с *Житием протопопа Аввакума*. Автор анализа также указывает на консервативное мировоззрение Шевкунова, основанное на традиционных православных ценностях. Однако, несмотря на свои ясные религиозные взгляды, автор избегает обсуждения текущих политических вопросов и спорных тем.

Ключевые слова: литература личного документа, автобиография, житие святых, Тихон Шевкунов, Русская Православная Церковь, СССР

Paulina Wójcikowska-Wantuch, dr
ORCID: 0000-0002-0074-2827
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
e-mail: paulina.wojcikowska-wantuch@up.krakow.pl

Paulina Wójcikowska-Wantuch, PhD
University of the National Education Commission, Krakow
Institute of Modern Languages